

ETNOLOG IN CELOSTNO OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE

ZVEZDA KOŽELJ

Etnološki vidik in vsebine delovanja etnologov konservatorjev so kot osrednje zadolžitve pri postopkih ohranjanja kulturne dediščine prepoznali tudi snovalci novejših mednarodnih in domačih varstvenih zakonodaj. Že utečene in dodatne naloge etnologov konservatorjev so predstavljene in utemeljene v varstveni zakonodaji in povezane v programski model delovanja etnologov konservatorjev. Ohranitev dediščine bi morala biti predsem vzajemna odločitev in naloga nosilcev kulturnih pojavov, lastnikov in stroke ob sodelovanju vseh potrebnih deležnikov. Izbrane kulturne pojave bi morali predstaviti v preverjenih, utečenih ali inovativnih rešitvah v več različicah, kot mogoče razvojne potencialne načrtovalcem na vseh, vertikalnih in horizontalnih ravneh. Ključne besede: etnologija, etnolog konservator, kulturna dediščina, celostno ohranjanje, programski model.

The planners of contemporary international and domestic protection legislation have now also recognized the crucial roles of the ethnological perspective and conservator-ethnologists in processes of cultural heritage conservation. The well-established and the additional tasks of conservator-ethnologists are presented and substantiated through the protective legal framework and connected in the work programme model of conservator-ethnologists. Heritage preservation should be mainly a mutual decision and obligation of agents, proprietors and experts as well as all other stakeholders. The selected cultural phenomena should be presented with the help of tried and tested, recognised or innovative solutions as possible development potential to planners at all levels, both vertical and horizontal.

Keywords: ethnology, conservator-ethnologist, cultural heritage, integrated conservation, programme model.

UVOD

Cilj teoretsko zasnovanega prispevka je utemeljiti optimalnejše delovanje etnologov konservatorjev na podlagi novejših mednarodnih in domačih zakonskih predpisov. Etnologi konservatorji izvajajo v varstveni dejavnosti vse več nalog, ki so jih do zdaj bolj ali manj učinkovito utemeljevali na podlagi teoretskih in tudi praktičnih strokovnih izhodišč.

V prispevku je širši strokovni javnosti predstavljeno manj poznano dejstvo: široka paleta nalog, ki jih vseskozi utemeljujejo in tudi v večini primerov izvajajo etnologi konservatorji, je končno dobila svoj zakonodajni okvir na mednarodni in nacionalni ravni.

V besedilu so uvodoma na kratko predstavljene uveljavljene naloge etnologov in etnologov konservatorjev, v nadaljevanju pa mednarodni in domači zakonodajni dokumenti z varstvenega področja. Na podlagi izbranih poudarkov so dodatno osmišljeni in razgrnjeni strokovni postopki delovanja etnologov konservatorjev. Novosti v mednarodni in slovenski varstveni zakonodaji, s katerimi so povezane (tudi) dodatne naloge etnologov konservatorjev, so predvsem rezultat razvoja demokratičnih družb in postavitve človeka kot osrednjega dejavnika »nastanka« in »obstoja« dediščine.

V sklepu je povzetek predstavljenih utečenih in novih nalog, ki izvirajo sodobne metodološke etnološke in varstvene doktrine ter domače in mednarodne varstvene zakonodaje. Povezane so v programskem modelu delovanja enologa konservatorja.

ETNOLOGI IN OHRANJANJE DEDIŠČINE

Od raziskav nastanka in razvoja pojavov ljudske kulture ter neodložljivih zbirateljskih nalog, ki so reševale izginjajoče tradicije, se je delovanje etnologov v drugi polovici 20. stoletja preusmerilo v preučevanje načina vsakdanjega življenja vseh poklicnih in družbenih skupin. Poleg novega predmeta obravnave je novi metodološki pristop tudi ob upoštevanju tedanjih tujih teoretskih načel vpeljal problematiko kulturnega spreminjanja in ne le kulturne raznovrstnosti z dotlej skromno upoštevanje primerjalno in družbeno razsežnostjo. Pretekle, še posebno pa sodobne kulturne pojave so etnologi začeli raziskovati z izhodiščem v njihovih »lastnikih«, vse pozornejši so bili na njihov položaj, vlogo in pomen v življenju ljudi. Njihovo zanimanje se je usmerilo v razmerje med ljudmi in rečmi ter na naravnost ljudi do sveta, v katerem živijo: iščejo in interpretirajo simbolne razsežnosti v vseh kulturnih pojavih, od gmotnih izdelkov, vse do splošnejših vrednot ali pojmov, ki imajo v različnih časih in okoljih različne pomene ali vrednosti (gl. Slavec Gradišnik 2000).

Rdeča nit delovanja vseh strok v varstveni dejavnosti je prepoznavanje, vrednotenje in z različnimi postopki in nalogami interpretiranje in ohranjanje izbranih kulturnih pojavov v vsej njihovi širini, vključno z naravnimi vrednotami kot kulturnimi prvini, in ne samo stavb in območij kulturne dediščine.

Etnologi so se dejavno vključili v varstveno dejavnost že na začetku 60. let 20. stoletja. Njihove naloge so se z leti dopolnjevale, tako so danes zakonsko predpisane naloge etnologa konservatorja¹ (kar velja tudi za druge strokovnjake v konservatorstvu) naslednje: evidentiranje objektov in območij, inventariziranje, dokumentiranje, izdelava topografij, vrednotenje, posredovanje podatkov v Register kulturne dediščine, priprava strokovnih podlag za razglasitev kulturne dediščine za kulturni spomenik, priprava oz. revidiranje konservatorskih načrtov, nadzor nad raziskavami in obnovitvenimi posegi v dediščino, svetovanje lastnikom pri vseh postopkih varstva. Konservator sodeluje tudi z analizo in vrednotenjem dediščine v prostoru, pri pripravi smernic in mnenj ob postopkih sprejemanja prostorskih dokumentov, pri izdelavi kulturnovarstvenih pogojev ter soglasij za posege na nepremični dediščini in na zavarovanih območjih, pri varstvu dediščine v primeru izrednih dogodkov in pri pripravi načrtov upravljanja. Vključuje se v interdisciplinarne procese prenove in na podlagi sodobnih strokovnih izhodišč vnaša etnološki vidik v interdisciplinarno preučevanje vseh zvrsti kulturnih spomenikov in kulturne dediščine. Poleg vsega povedanega tudi popularizira varstvo, je mentor pripravnikom in se strokovno izobražuje. Tako je npr. nadzor nad obnovitvenimi posegi le najvidnejši in najznačilnejši rezultat konservatorjevega dela, ki pa je samo eno izmed številnih med seboj povezanih opravil, ki ustrezno učinkujejo le kot celota.

¹ V javni službi varstva nepremične kulturne dediščine so etnologi dejavni le v državah nekdanje skupne države in delno vzhodnega bloka, kar (lahko) daje varstveni dejavnosti opazno dodano vrednost v primerjavi z zahodnoevropskimi državami.

V varstveno dejavnost si etnologi konservatorji prizadevajo vnesti tudi sodobna etnološka vodila, na kratko predstavljena na začetku tega poglavja. V nadaljevanju prispevka bodo predstavljene novosti v mednarodni varstveni teoriji in zakonodaji, ki so širši strokovni javnosti manj znane. Prav te novosti (ob omenjenih nalogah) omogočajo na več ravneh tvornejšo vlogo etnologije pri celostnem ohranjanju raznovrstnosti kulturne dediščine in njeno nadgraditev pri načrtovanju trajnostnega razvoja, ki nedeljivo vključuje vse vidike kulturnega življenja in kulturnih pojavov.

Odsotnost kompleksnih etnoloških raziskav in sintez z vrednotenjem ter njihovega tvornega vključevanja na vse ravni varstvenih postopkov ter v prostorsko in razvojno načrtovanje povečuje ogroženost regionalnih in lokalnih identitet, ki so osrednji predmet varstvenih prizadevanj.

V tem bi etnologi konservatorji mogli najti in videti svojo priložnost. Po drugi strani pa jih v povečanje aktivnosti sili tudi občutna odtujenost varstvene stroke od ljudi, od njihovih pobud, prizadevanj in pričakovanj. Etnologi morajo slediti povečanemu interesu za kulturno identiteto in poiskati ustrezen odgovor *kje, zakaj* (argumentirano) in *kako* naj (*kaj*) se varuje posamična kulturna prvina in ne samo izbrana kulturna dediščina.

RAZVOJ GLOBALNEGA VARSTVENEGA KONCEPTA V SVETU

O sodobnem varstvu kulturne dediščine v svetovnem merilu govorimo šele od 70. let 20. stoletja, ko se je v mednarodnem strokovnem in političnem prostoru poleg kulturnih spomenikov kot izjemnih pojavov preteklosti začela uveljavljati tudi kulturna dediščina z bistveno manjšo količino spomeniških vrednot. Sčasoma je na podlagi novejših strokovnih načel postalo predmet varstva in pomembna sestavina prostorskega načrtovanja tudi vse kulturno okolje.

Mednarodne organizacije (Unesco, Svet Evrope), ki pripravljajo varstvene dokumente za naravno in kulturno dediščino, so subjekti mednarodnega prava, kar pomeni, da je treba na državni ravni ratificirane mednarodne pogodbe, npr. konvencije, upoštevati neposredno. Širši javnosti je manj poznano dejstvo, da mednarodna priporočila lahko določajo le splošna načela in postopke, ki pa morajo biti ustrezno interpretirani in nadgrajeni z nacionalnimi normami in standardi. Obravnavajo predvsem minimalne ukrepe in organizacijske postopke za ustrezna ravnanja in metode dela, po drugi strani pa vsaki državi prepuščajo, da zase določi obseg in stopnjo zaščite dediščine, torej tudi njeno definicijo. Deklaracije, resolucije, listine, vodila ipd. so predvsem najrazličnejša gradiva za strokovnjake z varstvenega in sorodnih področij. Vsebine teh dokumentov niso zakonsko obvezujoče in so le usmeritve za kakovostnejše varstvene postopke, vsebine in tipe dediščine; prav tako ti dokumenti terjajo dopolnilno obravnavo, upošteva domačo varstveno zakonodajo in doktrino.

Ena od pomembnejših nalog Unesca, Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization) je

tudi priprava konvencij in priporočil kot tudi mednarodnih referenc za varstveno zakonodajo in prakso na nacionalni ravni.²

Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage), sprejeta leta 2003, je bila načrtovana kot dodatek *Konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)* iz leta 1972. Bistveni poudarek te je na dejstvu, da pomeni poškodovanje ali izguba vsakega primerka kulturne³ ali naravne dediščine siromašenje dediščine vsega človeštva. Od vseh mednarodnih dokumentov sta bila etnološki ali antropološki pomen kulturne dediščine omenjena le v tej konvenciji.

V povezavi s *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine* lahko tudi smiselno upoštevamo določbe *Univerzalne deklaracije o kulturni raznolikosti (Universal Declaration on Cultural Diversity)*⁴ iz leta 2001. Deklaracija je kulturno raznovrstnost povzdignila na raven skupne dediščine človeštva, ki je poleg biotske raznovrstnosti bistvena za človeški obstoj. Kulturo prepoznava kot sečišče sodobnih razprav o prepoznavnosti, družbenem povezovanju in razvoju gospodarstva, temelječega na znanju.

Unesco je za varstveno področje pripravil več mednarodnih priporočil, med njimi je bila leta 2004 sprejeta *Jamatska deklaracija o celostnem pristopu k varstvu snovne in nesnovne dediščine (Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage)*. Konferenca, ki je sprejela to deklaracijo, je potekala v Nari ob 40-letnici t. i. *Beneške listine (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites)* in 10-letnici *Listine iz Nare o avtentičnosti (The Nara Document on Authenticity)*.

Na prelomu tisočletja je Unesco med številnimi pobudami poudaril tudi interes za kulturo manjšin in kulturno raznovrstnost. S *Konvencijo o varovanju raznolikosti kulturnih vsebin in umetniških izrazov (Convention on the Protection of the Diversity of Cultural Contents and Artistic Expressions)* je leta 2005 končal normativne postopke, s katerimi je dosegel začrtani cilj – varovanje kulturne raznovrstnosti v vseh njenih pojavnih oblikah. Z mednarodnimi dokumenti je zaobjel oba stebra kulture, dediščino in sodobno ustvarjalnost.

Mednarodni svet za spomenike in območja (International Council on Monuments and Sites, ICOMOS) je mednarodna nevladna organizacija. Poleg svetovanja Odboru za svetovno dediščino (World Heritage Committee) je usmerjen v krepitev strokovnega

² Leta 1959 je UNESCO ustanovil samostojno znanstveno mednarodno vladno organizacijo *Mednarodni center za študij varstva in restavriranja kulturnih dobrin (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, ICCROM)*. Namen je bil prispevati k ohranjanju in restavriranju kulturne dediščine, tako da predlaga, razvija, pospešuje in olajšuje pogoje za ohranitev in restavriranje.

³ Z izrazom »kulturna dediščina« so v tej konvenciji mišljene stavbe, skupine stavb in območja, ki imajo z zgodovinskega, umetnostnega, znanstvenega, etnološkega ali antropološkega vidika izjemno splošno vrednost.

⁴ V *Preambuli* definira kulturo kot niz značilnih duhovnih, gmotnih, intelektualnih in čustvenih pojavov družbe ali družbene skupine. Kultura obsega večšine, književnost, način življenja, sobivanje, vrednostne sisteme, šege in navade ter verovanja.

povezovanja, širitev zamisli, izkušenj in varstvenih spoznanj, priprave dokumentov z različnih varstvenih področij, popularizacije, raziskovanja in ohranjanja kulturne dediščine, pritegnitve širše javnosti in oblasti k varstvenim nalogam. Med drugim je tudi ustanovil mrežo specializiranih mednarodnih komitejev, npr. za ljudsko stavbarstvo, kamnoseštvo, podvodno kulturno dediščino, zgodovinska mesta in vasi, dokumentiranje dediščine, interpretacijo in prezentacijo območij kulturne dediščine, kulturni turizem, upravljanje z arheološko dediščino. Sprejel je tudi vrsto strokovnih priporočil, praviloma vezanih na vsebino delovanja mednarodnih komitejev. Izmed številnih dokumentov omenjam le naj-novejše, *Deklaracijo o zaščiti duha prostora (Declaration on the Preservation of the Spirit of Place, 2008)*, *Načela ohranjanja industrijske dediščine: prostorov, objektov, struktur in krajin (Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, 2011)* in *Načela iz Vallette o varovanju in upravljanju zgodovinskih središč, mest in urbanih območij (The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas, 2011)*.

Rdeča nit mednarodnih varstvenih dokumentov vladnih kot nevladnih organizacij je poudarek na dediščini kot skupnega spomina človeštva, pomembnem za razvoj posameznika in družbe. Mednarodni dokumenti opozarjajo tudi na pomen dostopnosti, nenadomestljivosti in avtentičnosti dediščine.

Naposled je treba opozoriti tudi na temeljna strokovna (izvedbena) načela sodobnega konservatorstva, ki bi terjala obravnavo v posebnem prispevku in so na tem mestu le omenjena: nujnost in postopnost posegov, odstranljivost (reverzibilnost), združljivost prvin in gradiv ob vsakokratnem dokumentiranju in argumentiranju posegov.

EVROPSKI VARSTVENI KONCEPT

Varstveni koncept se je v Evropi razvijal od ukvarjanja z »zgodovinskimi in umetniškimi deli preteklosti« – o tem je govorila *Atenska listina (Athens Charter, 1931)* – do vključevanja »skromnejših del preteklosti, ki so pridobile kulturni pomen« v t. i. *Beneški listini*, tj. *Mednarodni listini o ohranjanju in obnovi spomenikov in spomeniških območij (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, Venice Charter, 1964)*, in do prepoznavanja t. i. enkratne evropske stavbne dediščine kot »kulturne dediščine vseh ljudi« leta 1975 v *Amsterdamski deklaraciji (Amsterdam Declaration)* (Council of Europe 2002: 363–371). Na njej temelji politični dokument *Evropska listina stavbne dediščine (European Charter of the Architectural Heritage)* (Council of Europe 2002: 195–198), ki jo je istega leta sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope in je postavila koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine.

Leta 1976 je Odbor ministrov Sveta Evrope sprejel *Resolucijo o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam celostnega ohranjanja stavbne dediščine (Resolution (76) 28 concerning the adaptation of laws and regulations to the requirements of integrated conservation of the*

architectural heritage) (Council of Europe 2002: 199–207). V njej je podrobneje predstavljen koncept celostnega ohranjanja stavbne dediščine, ki obsega niz ukrepov za zagotovitev trajnostne rabe in trajnostnega razvoja dediščine,⁵ njeno vzdrževanje kot del okolja (tako naravnega kot dela človeških rok), njene rabe in prilagoditve potrebam družbe. Temeljna načela so naslednja:

- celostno ohranjanje stavbne dediščine je eden izmed temeljnih ciljev prostorskega načrtovanja in razvojnega programiranja;
- celostno ohranjanje stavbne dediščine države zadeva najprej in najbolj njene državljane;
- javna uprava na državni, regionalni in lokalni ravni je posebej odgovorna za celostno ohranjanje stavbne dediščine.

T. i. *Granadska konvencija, Konvencija o varstvu stavbne dediščine Evrope* (*Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*) iz leta 1985 (Council of Europe 2002: 109–130) je koncept celostnega ohranjanja nadgradila v mednarodno pravno normo. Poleg t. i. *Malteške konvencije, Konvencije o varstvu arheološke dediščine* (*European Convention of the Protection of the Archaeological Heritage*) iz leta 1992 (Council of Europe 2002: 131–150) gre omeniti še t. i. *Ljubljansko deklaracijo, Deklaracijo o prostorskih razsežnostih trajnostnega razvoja* (*Declaration on the Territorial Dimension of Sustainable Development*, 2003), ki je uvedla pomembno vsebinsko novost z razširitvijo obravnave kulturnega vidika na celoten, ne samo varovan prostor. V *Evropski konvenciji o krajini* (*European Landscape Convention*) pa se leta 2000 prvič v mednarodnih dokumentih pojavi določba o osrednji vlogi ljudi pri njenem definiranju in razumevanju (Council of Europe 2002: 151–174).

Širok koncept celostnega ohranjanja dediščine kot vzajemni proces vključuje varstvo kot bistveni cilj kulturne politike, urejanja prostora in urbanizma. Spodbuja programe za njeno obnovo in vzdrževanje, rabo izročilnih znanj in gradiv, ki so bistveni za prihodnost dediščine. Zavzema se tudi za primerno rabo, dostopnost javnosti in sodelovanje vseh odgovornih služb in lastnikov dediščine na vseh ravneh odločanja. Koncept celostnega ohranjanja smiselno razdeli naloge ohranjanja dediščine med različne državne organe in lokalne skupnosti ter predvideva sodelovanje med njimi. Državljeni, lastniki dediščine in drugi zainteresirani (društva, združenja, nevladne organizacije) so s tem postali pomemben in enakopraven soudeleženec pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh.

Po prvem srečanju vodij vlad in držav članic Sveta Evrope leta 1969 (Council of Europe 2002: 15) so se okrepljeno uveljavljala nova idejna izhodišča, katerih rezultati so tudi posodobitev pojmovanja kulturne dediščine in nove smeri njenega varstva in ohranjanja. Povezana so z uveljavljanjem nove politične vloge dediščine (Council of Europe 2002: 43–49)

⁵ *Trajnostni razvoj* dediščine zadovoljuje potrebe sedanjih generacij, ne da bi bile s tem okrnjene možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb po dediščini, ki bo predvidoma večje. Trajnostni razvoj dediščine je nadzorovan razvoj, omejen tako, da ne povzroča njene degradacije. Predpostavlja (pre)poznavanje gospodarsko-družbenega in prostorskega razvoja s ciljem trajne ohranitve dediščine. (*Svetovna komisija Združenih narodov za okolje in razvoj, UN World Commission on Environment and Development, 1987*)

in vloge dediščine kot dejavnika ekonomskega, družbenega povezovanja in trajnostnega razvoja v razširjeni Evropi (Council of Europe 2002: 16), naposled pa tudi s pomenom dediščine ob izzivih globalizacije (Council of Europe 2002: 50–59). Vsi dokumenti, ki so obravnavali navedena nova izhodišča, tudi bolj ali manj neposredno opozarjajo na nujno ustvarjanje ugodnih razmer za obnovitvene posege lastnikov ali druge financerje dediščine ter njihovo ustrezno upravljanje.

PROBLEMATIKA VARSTVENEGA KONCEPTA NA SLOVENSKEM

Od časa politične vključitve v Evropo imamo pri varstvu dediščine vrsto aktualnih problemov. Po »zlati dobi« za dediščino v 80. letih 20. stoletja nam grozi ali ekonomizacija ali marginalizacija varstvene dejavnosti, posebej zaradi dejstva, da je Evropska unija takorekoč vse pristojnosti s kulturnega področja prepustila državam članicam, kar je, po mojem mnenju, tudi eden od vzrokov za neustrezno stanje naše kulturne dediščine. Nemreč: predstavljene mednarodne pogodbe kot politični dokumenti Unesca in Sveta Evrope neposredno usmerjajo in zavezujejo podpisnice v operativno varstveno delovanje. Od njegovega izvajanja, prilagoditve in ustrezne konkretizacije v domačih predpisih je odvisna uspešnost (tudi celostnega) ohranjanja dediščine. Predvidevam, da bi enotni varstveni dokument Evropske unije v organizacijsko-operativnem in strokovno-izvedbenem smislu na ravni uredbe,⁶ onemogočal različne interpretacije in (zlo)rabe vsebin mednarodnih dokumentov na podlagi vsakokratne politične volje države podpisnice. Dokument, ki bi nastal s širokim konsenzom politike in varstvene stroke, bi prav gotovo odločilneje vplival na ustrežnejše ohranjanje in posledično tudi stanje evropske kulturne dediščine.

Posledica dejstva, da je področje kulture prepuščeno posameznim državam in da tak enotni varstveni dokument ni mogoč, so tudi nenamerni učinki direktiv Evropske unije, ki posredno vplivajo na (ne)ustrezno izvedbo varstvenih posegov. Direktive, ki določajo najrazličnejše metode, postopke in tehnike obnove vseh stavb, lahko zaradi neupoštevanih razlik v posebnostih dediščine, učinkujejo nanjo celo uničujoče.⁷

Izjeme je v kulturne ukrepe nacionalnih držav uvedla Evropska unija samo za ozki področji dediščine, npr. izvoz in uvoz dediščinskih predmetov ter pripravo ocene vplivov na dediščino. *Direktiva 2001/42/ EC Evropskega parlamenta in Sveta o oceni vplivov določenih planov in programov na okolje (Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment, 2001)* zahteva, da vse države članice pri pripravi planov obvezno pripravijo ocene vplivov načrtovanih posegov na dediščino, zlasti na stavbno, arheološko in krajinsko dediščino ter na prebivalstvo.

⁶ Uredbe morajo države članice Evropske unije uporabljati neposredno.

⁷ O tej problematiki je podpisana pripravila prispevek *Direktive Evropske unije in ohranjanje nepremične kulturne dediščine* (v tisku).

Ugotavljam, da se še ne zavedamo dovolj novih nalog kulture (v širšem pomenu besede) in celostnega ohranjanja, ki smo jih dolžni sprejeti in spoštovati, saj nam prinašajo doslej še nepoznane možnosti. Razumeti moramo vse povezave in poudarke celostnega ohranjanja, saj gre za področje, ki zahteva natančnost pri načrtovanju in izvedbi na podlagi dobro pripravljenih metodoloških izhodišč in orodij.

V zvezi s posebnostmi varstvene politike (prim. Delak Koželj 2000) sta pomembni naslednji dejstvi:

1. Varstvo kulturne dediščine se od ostale kulture razlikuje predvsem po tem, da so lahko njihovi cilji in interesi delovanja diametralno nasprotni. Za razloček od ostale kulture je državna regulacija pri varstvu nujna, saj lahko le država z ustreznim varstvenim zakonom in podzakonskimi akti zagotovi učinkovito varovanje dediščinskih vrednot.
2. Varstvo kulturne dediščine je postavljeno v resor kulture zaradi kulturnih ciljev in glavnih smeri delovanja. Po drugi strani pa za varstvo kulturne dediščine ni pomembno, da so odločitve v zvezi z njim samo kulturne. Za varstvo je najpomembnejše, da so odločitve dolgoročne in da odgovornost zanje ne sprejmejo samo lastniki, stroka in državni proračun, ampak tudi drugi resorji in javnost v smislu že predstavljenega celostnega ohranjanja. Slednje načelo (še ne ustrezno) uresničujemo tako, da varstvo dediščine pravočasno in enakovredno vključimo v vse postopke načrtovanja in izvajanja razvojnih odločitev na ravni države in lokalnih skupnosti.

Skratka, za varstvo je najpomembnejše, da so odločitve dolgoročne, učinkovite in da so vrednosti dediščine strokovno obravnavane tako, da sta zagotovljena njihov trajni obstoj in avtentična pričevalnost. Nezaželene posledice naše strokovne samozadostnosti in neaktivnosti pri razumevanju in sprejemanju novih vidikov ter vsebin varstva bodo lahko za dediščino usodne, širša pričakovanja pa brez odgovora.

Kljub širitvi pomenov, nalog in udeležencev pri ohranjanju kulturne dediščine imamo še dve težavi. Prva so občasni poskusi, da bi etnologijo izločili iz varstvene dejavnosti, kar je bilo že večkrat poudarjeno (Delak Koželj 1997: 3–8, 2005: 11–22). Po drugi strani pa v primerjavi z varstvenimi dejavnostmi narave ali okolja ostajamo skoraj brez ustreznih partnerjev pri nevladnih organizacijah.⁸

NOVI POMENI KULTURNE DEDIŠČINE

S konceptom celostnega ohranjanja kulturna dediščina presega področje kulture in se vključuje tudi v urejanje prostora in gradnje, sega pa še na številna druga področja, npr. skladni regionalni razvoj, razvoj podeželja, varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, varstvo okolja, varstvo narave, stanovanj, prometa. Tako pridobiva kulturna dediščina tudi *ekonomsko* in *družbeno* razsežnost v smislu vključevanja v:

⁸ O tej vsebini je avtorica pričujočega besedila pripravila prispevek, ki se osredotoča na vlogo nevladnih organizacij pri ohranjanju dediščine in na njihovo sodelovanje z varstveno službo (v tisku).

- razvoj gospodarstva, delovnih mest, razvoj človeških virov,
- ustvarjanje skupnega turističnega⁹ in kulturnega prostora,
- varstvo okolja in izboljševanje dostopnosti (fizične, preko različnih medijev,...).

Kulturna dediščina je v praksi še v veliki meri obravnavana kot zaviralni ali vsaj omejitveni dejavnik razvoja, čeprav so opredelitve v mednarodnih predpisih in v strateških dokumentih države povsem nasprotni. Bistvo konvencij je prav v tem, da z njihovo ratifikacijo država mednarodni skupnosti politično potrdi, da bo zaradi pomena določene vrste dediščine, za katere ohranitev je zainteresirana celotna človeška ali vsaj evropska skupnost, zagotovila kompleksne ukrepe na različnih področjih svojega delovanja.¹⁰ Predstavljene konvencije Sveta Evrope kot politični akti usmerjajo državo k dejanjem, katerih skupni cilj je celostno ohranjanje.¹¹ Neizvajanje ratificiranih konvencij je zaskrbljujoče še posebno zato, ker novejša evropska usmeritve nadgrajujejo celostno ohranjanje dediščine z novimi zahtevami, Slovenija pa še ne obvlada osnovnih veščin takega pristopa.

Z vedno novimi zahtevami in nalogami za varstveno službo, ki se postavljajo na trhle ali celo nikakršne temelje, se zastavljajo vprašanja o smotnosti, učinkovitosti in navsezadnje zmogljivosti ter odgovornosti varstvene službe, še zlasti dela etnologov, ki jim je zaupan (tako zaradi njihovega znanja kakor tudi po obsegu) največji del kulturne dediščine.

Posebej je treba poudariti evropsko uveljavljanje nove *politične* vloge dediščine kot dejavnika družbenega in prostorskega povezovanja, trajnostnega razvoja evropske celine, gospodarske rasti in ustvarjanja novih delovnih mest, utrjevanja evropske identitete in slabitve negativnih učinkov globalizacije.

Demokracično izvoljene institucije oblasti so zelo pomembne, ponekod celo odločujoč dejavnik pri odločitvah v zvezi z dediščino,¹² zato je izredno pomembno uveljavljanje ohranjanja kulturne dediščine kot političnega¹³ dejavnika v sodobni družbi, saj je to sestavina naše evropske stvarnosti (Council of Europe 2002: 43–46)

Če povzamem vsebine dokumentov Sveta Evrope: ne samo kot kulturna, ampak tudi kot *ekonomska*,¹⁴ *prostorska* in *družbena* prvina, je dediščina razumljena široko kot še nikoli doslej:

⁹ Turizem s kulturnimi vsebinami prinaša med gospodarskimi dejavnostmi v svetovnem merilu najvišjo dodano vrednost.

¹⁰ Samo strokovno varstvo v smislu izoliranega delovanja na področju kulture ali samo le kulturne dediščine ne zadošča, kar je tudi razlog za pripravo konvencije.

¹¹ Služba varstva kulturne dediščine izvaja predvsem *restriktivno* varstvo, ne pa *preventivnega* ali še več – z drugimi nosilci *celostnega ohranjanja in skupnega varstva* kulturne dediščine z njenim aktivnim vključevanjem v razvoj.

¹² Npr. pri postopkih vpisa dediščine v register, pri razglašanju spomenikov, sprejemanju planskih aktov, dodelitvi proračunskih sredstev, sprejemanju zakonodaje nasploh, ne samo varstvene.

¹³ Politična razsežnost problematike ohranjanja dediščine torej ni škodljiva, obravnavati jo moramo kot veliko možnost, le ustrezno nastaviti in uresničevati jo je treba. Ugotavljam, da se pristojno ministrstvo ne zaveda dovolj novih pomenov in vlog dediščine.

¹⁴ Po raziskavah Sveta Evrope prispeva kultura inovativne rešitve za gospodarske in družbene težave.

- *Politična razsežnost*¹⁵ je razvidna v dejstvu, da dostopnost, poznavanje, razumevanje, varstvo in ohranjanje nasploh, koristijo predvsem lokalnemu potrjevanju, ljudem (še posebno mladim) in z njihovim sodelovanjem. Vsak posameznik in družbena skupina imata pravico, da se postavita v lastno zgodovinsko, družbeno in kulturno okolje: pri tem ima lahko dediščina odločilno vlogo.
- Dediščina postaja *družbenopovezovalna* prvina na ravni lokalnih skupnosti in regij; ob zavedanju njene enotnosti zagotavlja ljudem občutek identitete, ob raznovrstnosti pa spodbuja strpnost in spoštovanje drugih in drugačnosti.
- Je pomemben spodbujevalec *trajnostnega razvoja* in *turizma s kulturnimi vsebinami, varstva okolja, naselbinske preнове, razvoja podeželja* do (najširših) *kulturnih vidikov prostora* in njegovega razvoja.
- Je tudi pomembna *prostorsko povezovalna* prvina.

NOVI STROKOVNI IZZVI ETNOLOGIJE

Če upoštevamo načela mednarodnih varstvenih dokumentov, se etnologiji kot bazični znanstveni disciplini in etnologom v varstveni dejavnosti poleg dozdamjšnjih kažejo tudi novi strokovni izzivi, še zlasti na naslednjih področjih:

- varstvo in ohranjanje vsega kulturnega okolja¹⁶ (ne samo kulturnih spomenikov in kulturne dediščine),
- celostno ohranjanje kulturne dediščine in kulturne raznovrstnosti (ob varstvu okolja in varstvu človekovih pravic dvoje od štirih antiglobalizacijskih mehanizmov),¹⁷
- raziskave, interpretacije, posredovanja pomenov kulturne dediščine (ne samo klasičnih,¹⁸ temveč tudi aktualnih¹⁹) v preteklosti in sedanjosti,²⁰
- komunikacije, mediacija, trženje, upravljanje, mreženje dediščinskih potencialov (v sodelovanju z lastniki, upravljavci, predstavniki lokalnih skupnosti, državnimi organi, nevladnimi organizacijami²¹ itn.) in

¹⁵ Politična razsežnost dediščine je mišljena v najširšem, humanističnem pogledu, kot dejavnik izboljšanja kakovosti vsakdanjega življenja.

¹⁶ Na to nas usmerja tudi *Ljubljanska deklaracija*.

¹⁷ Še posebno opredeljeno v *Univerzalni deklaraciji o kulturni raznovrstnosti*.

¹⁸ Kulturni, ekonomski, družbeni, prostorski itn.

¹⁹ Kot so npr. politični, družbeno in prostorsko povezovalni ter razvojni v najširšem smislu.

²⁰ To poudarja *Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*.

²¹ Poleg prispevka nevladnih organizacij h krepitvi demokracije in človekovih pravic ter varstvu narave in okolja (kar se občasno tudi zlorablja) lahko pričakujemo njihovo močnejšo vlogo v dopolnjevanju vladnega in drugega javnega dela, kamor sodi tudi varstvo dediščine. Pričakovati in podpirati moramo tudi njihovo intenzivnejše sodelovanje v procesih odločanja pri prostorskem načrtovanju in pri izbiri objektov kulturne dediščine ter območij varstva. Da so nevladne organizacije kot korektiv in soudeleženeec na vseh ravneh ohranjanja kulturne dediščine, opozarja *Deklaracija o vlogi nevladnih organizacij na področju*

- trajnostno načrtovanje skladnega regionalnega razvoja ter prostorskega planiranja. Aktualni mednarodni dokumenti o kulturni dediščini opozarjajo tudi na poudarke, ki smo jih etnologi, še posebno konservatorji, veskozi zagovarjali in jih (še vedno preredko zaradi naše pičle zastopanosti) uresničevali, čeprav sodijo med temelja načela etnološkega konservatorstva. Naj jih na kratko povzamem:

- dosledno vključevanje lokalnega prebivalstva/lastnikov pri prepoznavanju, razumevanju, vzdrževanju in odločanju v zvezi z dediščino,²²
- poznavanje dediščine drugih in drugačnih, ki je pomembna prvina medčloveškega razumevanja in spoštovanja,²³
- nedeljivo obravnavo kulturne dediščine z drugimi področji (tudi t. i. žive) kulture na izbranem prostoru,²⁴
- nedeljivo obravnavo naravnih vrednot in kulturne dediščine,²⁵
- nedeljivo obravnavo snovne in nesnovne dediščine.²⁶

SODOBNA STROKOVNA TEORETSKA VODILA

Teoretska vodila Michaela Kearneya (2004) ustrezajo aktualnim intelektualnim, političnim in strokovnim izzivom, na katere se mora v prihodnosti odzvati slovenska etnologija (še posebno v varstveni dejavnosti):

- potreba po kritičnosti in samorefleksivnosti – *kot osrednje etnološko vprašanje*,²⁷
- teoretski in metodološki holizem – *sinergija etnološke in varstvene doktrine*,
- spoprijem z vertikalno in horizontalno integracijo – *na ravni obravnavanih družbenih sprememb in njihovega sledenja*,
- obramba univerzalnih človekovih pravic – še posebno v smislu pravic vsakega posameznika do dediščine.

kulturne dediščine (Declaration on the role of voluntary organisations in the field of cultural heritage). To temo obravnava tudi t.i. Aarhuška konvencija, Konvencija o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva o okoljskih zadevah (Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters).

²² Na to še posebno usmerjajo *Evropska konvencija o krajini, Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine in Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*. Ta mdr. določa, da mora varstvo dediščine delovati za ljudi, le od njihovega sodelovanja je odvisen dolgoročen uspeh varstva. Posamezniku naj bo dediščina vrednota, predmet čaščenja, simbol pripadnosti skupnosti, spoštovanja drugega ali vir dohodka.

²³ O tem še posebno *Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*.

²⁴ To vprašanje obravnava (med drugim) *Konvencija o varovanju raznolikosti kulturnih vsebin in umetniških izrazov*.

²⁵ Na to opozarjajo *Evropska konvencija o krajini, Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine in Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*.

²⁶ To vsebino izpostavlja *Jamato Deklaracija o celostnem pristopu k varstvu snovne in nesnovne dediščine*.

²⁷ Ležeče zapisani so avtoričini poudarki.

Povzemam tudi za naše strokovne razmere nadvse ustrezne usmeritve *Ameriškega antropološkega združenja*, ki napoveduje v prvi četrtini 21. stoletja osredinjenje na naslednje vsebine:

- sodobni (kulturni) pojavi in procesi globalnih sprememb,
- interdisciplinarnost etnološke vede,
- vključitev etnologije v fakultetne programe (npr. trajnostni razvoj, primerjalna globalna perspektiva, globalna soodvisnost in internacionalizacija).

Glede na dosedanje in načrtovane vsebine varstvene dejavnosti ter etnologije v njej so ti strokovni izzivi in usmeritve za prihodnje delo stvarno zastavljeni in jim etnologi že sledijo. V nadaljevanju so te vsebine tudi podrobneje razložene.

1. Etnologija lahko in mora po eni strani predstaviti raziskave pozitivnih in negativnih učinkov *globalizacije* (kot so še zlasti na finančnih sredstvih in osebni koristi razrasli problemi populizma, porabniške miselnosti in nacionalizma), po drugi strani pa vplivati na vsebino strokovnih varstvenih izhodišč, ki odgovarjajo na nevarnosti svetovnih globalizacijskih procesov.²⁸
2. Politika, zakonodajalci in druge stroke v varstveni dejavnosti se (še) ne zavedajo dovolj dejstva, da je v primerjavi z drugimi v varstveni dejavnosti prav etnologija osrednja veda, ki spodbuja celovit pristop pri obravnavi *interdisciplinarnih nalog* pri celostnem ohranjanju dediščine in pri celoviti obravnavi razvoja varovanih območij in drugih nalogah prostorskega načrtovanja.
3. Sodelovanje pri načrtovanju *trajnostnega razvoja* že poteka, možnosti študija *primerjalnih perspektiv* in *soodvisnosti* ter *internationalizacijo* pa omogoča še posebno naša vključitev v Evropsko unijo, zlasti pri načrtovanju skladnega regionalnega razvoja in razvoja podeželja.

DRUŽBENI VIDIK DEDIŠČINE

Še dejavnejšo vključitev etnologov (tudi konservatorjev) v prizadevanja za ohranjanje dediščine z normativnega vidika omogoča zadnja, Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti dediščine za družbo (t. i. *Konvencija iz Fara, Framework Convention of the Council of Europe on the Value of Cultural Heritage for Society and its Explanatory Report*, 2005). Poudarila je več novih vidikov v zvezi z varstvom dediščine; bistvene so naslednje:

1. Na novo definira dediščino kot skupino virov, podedovanih iz preteklosti, ki jih ljudje neodvisno od lastništva opredelijo kot odsev in izraz nenehno razvijajočih se vrednot, prepričanj, znanja in tradicij. Dediščina vključuje tudi vse vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega delovanja ljudi in krajev skozi čas.
2. Uvaja pojem »dediščinska skupnost«, ki jo sestavljajo ljudje, ki cenijo posamične vidike dediščine in jih želijo z javnim delovanjem ohranjati in prenašati prihodnjim rodovom.

²⁸ Na ta dejstva nas opozarjata še zlasti *Resolucija št. 1. o vlogi kulturne dediščine ob izzivih globalizacije* (*Resolution No. 1 on the role of cultural heritage and the challenge of Globalisation* (Council of Europe 2002) in pa *Univerzalna deklaracija o kulturni raznolikosti*.

3. Z novim vsebinskim konceptom postavlja ljudi in človeške vrednote v središče razširjenega in interdisciplinarnega pojma dediščine (ne pa same dediščine kot kulturnega pojava).
4. Pravica do dediščine je ena izmed temeljnih človekovih pravic udeležbe v kulturnem življenju.
5. Prispevek dediščine družbi je razviden predvsem iz povezovanja politik ohranjanja dediščine s potrebami družbenega razvoja in kakovostjo življenja.
6. Predvideva deljeno odgovornost in sodelovanje javnosti pri vseh postopkih v zvezi z dediščino.
7. Opozarja na pomen raznovrstnega (fizičnega, virtualnega itn.) dostopa do dediščine, ki soustvarja družbo znanja.

Konvencija je vpeljala pomembno novost, tj., da dediščina ni samo simbolni konstrukt varstvene službe, temveč stvar vsakokratnega dogovora, soglasja laične javnosti oziroma dediščinske skupnosti, katere nedeljiv del je.

Na podlagi premisleka Kate Clark (2001) shematično predstavljam aktualne preusmeritve pri varstvu kulturne dediščine. Poudarjeni so novi vidiki (desni stolpec) so le dodani starim (osrednji stolpec) in jih ne zamenjujejo:

	OD	DO
Definicija dediščine	kulturnih spomenikov	krajin, kulturnega okolja
	stavb	urbanih, podeželskih območij
	spomeniških območij	zgodovinskega kulturnega okolja
Varstveni koncept	kako varovati dediščino?	za koga in zakaj varovati?
	pravil strokovnega varstva	pravice posameznika do dediščine
Vloga dediščine v družbi	osredinjenosti na objekte	osredinjenosti na ljudi
	narodno združevalne (simbolne)	spoštovanja kulturne raznovrstnosti
	pridobivanja dohodka od obiskovalcev	širših gospodarskih in družbenih koristi
Odločitve v zvezi z dediščino	državne ravni	regionalne / lokalne ravni
	avtoritativnih	demokratične soudeležbe
Strokovnjaki	esksptorov	pospeševalcev

	ozko usmerjenih strokovnjakov (arhitekt, arheolog, umetnostni zgodovinar,...)	strokovnjakovs širokim znanjem (raziskovanje, spodbujanje veščin za obnove), npr. etnologov ²⁹
	znanj o preteklosti	upravljaljskih veščin
Pomen	stavb, ovrednotenih z merilom starosti	industrijske dediščine, povojnih stavb
	estetske	spominske vrednosti
	nacionalnega pomena	lokalnih raznovrstnosti
	pomenov za eno kulturo	pomenov za različne kulture
	ozkega obsega vrednosti	širokega obsega vrednosti
Interpretacija	vodena s strani ekspertov	vodena s strani skupnosti
Odgovornosti	državne	lokalne skupnosti (občine), tržnega, zasebnega sektorja
	dediščinskega sektorja	okoljskega sektorja
Upravljaljske prakse	Določanja varstva	opredeljevanja ohranjanja
	sektorskega ohranjanja	celostnega ohranjanja
	krajevno zasnovanega	bolj strateškega
	raziskav na tehnični podlagi	najširših humanističnih in družboslovnih raziskav
	zaščite spomenikov in dediščine v oboroženih spopadih	vloge dediščine pri preprečevanju konfliktov

SLOVENSKA VARSTVENA ZAKONODAJA

Veljavni *Zakon o varstvu kulturne dediščine* iz leta 2008, ki je povzel definicijo kulturne dediščine iz *Konvencije iz Fara*, jo v 1. čl. opredeljuje: »Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas.«

²⁹ Znova opozarjam na odsotnost etnologov v zahodnoevropskih ustanovah za ohranjanje nepremične kulturne dediščine in tudi na dejstvo, da odločujoči pri pripravi in sprejemanju mednarodnih varstvenih dokumentov ne poznajo vsebine njihovega delovanja.

Naša varstvena zakonodaja je v 3. čl. na podlagi *Konvencije iz Fara* opredelila tudi družbeni pomen dediščine kot: »vrednost, ki jo ima dediščina za skupnost in posameznice in posameznike zaradi svojega kulturnega, vzgojnega, razvojnega, verskega, simbolnega in identifikacijskega potenciala ali za preučevanje strok, kot so antropologija, arheologija, arhitektura, etnologija, umetnostna zgodovina in zgodovina.«

Nova varstvena zakonodaja na normativni ravni šele zdaj omogoča, za kar se etnologi na teoretski ravni zavzemamo že desetletja, se pa v praksi še ne izvaja v celoti:

- celovito obravnavo snovne (nepremične, premične) in nesnovne (žive dediščine) s postavitvijo enotnega registra dediščine (kar prerašča dosedanje probleme selektivnega in ne celovitega varstva, kakor npr. pri Vodnikovem trgu v Ljubljani);
- enotno obravnavo območij kulturne dediščine in naravnih vrednot s strani obeh pristojnih resorjev;
- celovitost varstvenih prizadevanj z opustitvijo delitve na dediščinske zvrsti (kot npr. umetnostnozgodovinski, tehniški, etnološki spomenik oz. dediščina);
- postavitve človeka in njegovih vrednot v središče varstvenih prizadevanj.

Na podlagi predstavljenih mednarodnih varstvenih dokumentov, teoretskih izhodišč etnologije in konservatorstva in naposled tudi osebnih izkušenj in ugotovitev, predlagam **programski model delovanja etnologa konservatorja**.

To delovanje je razumem kot stalni, ciklični in vzajemni proces, ki obsega osrednja temeljna in aplikativna strokovna opravila, ki se v pretežni meri že izvajajo. Tu so strnjena v sklope, ki omogočajo optimalne strokovne postopke:

1. Izvedba *kompleksnih raziskav* kulturnega in naravnega okolja tipa »rajonizacije«. Te raziskave omogočajo – še posebno zaradi primerljivosti in izvedbe na podlagi genetično- strukturalne metode – preučitev vloge, pomena in vrednosti kulturne prvine v razmerju do celotne kulturne strukture obravnanega območja. Z njimi pridobimo evidenco vseh kulturnih pojavov, kar je podlaga za njihovo nadaljnje vrednotenje.
2. Poglavitna teža *enotnega interdisciplinarnega vrednotenja* vseh kulturnih pojavov je usmerjena v analizo pomenov in opredelitev vrednosti (pozitivnih in negativnih) s strani obravnavanega družbenega okolja, posameznikov in strok. Na podlagi univerzalnega sistema vrednotenja (Delak Koželj 2009), ki se lahko smiselno in po potrebi dopolnjuje, obravnavamo vse kulturne prvine na izbranem območju. Rezultati usmerjajo nadaljnje strokovne postopke, vpis kulturnega pojava v Register kulturne dediščine in razglasitev za kulturni spomenik lokalnega ali državnega pomena. Že pri teh strokovnih postopkih sta zaželeni odprtost in javnost delovanja strokovne službe, tudi preverjanje strokovnih odločitev v ekspertnih skupinah.
3. Sledi *interpretacija rezultatov vrednotenja z aplikacijo* v vse nadaljnje strokovne postopke: pri njih zagovarjam nedvoumno argumentacijo *zakaj* (opredelitev vrednot), *kako* (opredelitev varstvenih režimov), *kje* (opredelitev lokacije) varujemo kulturni pojav,

oziroma prvino³⁰ (*kaj*) in ne samo kulturne dediščine. Ti strokovni postopki so poleg že omenjenega vpisa enot kulturne dediščine v register in razglasitve višje ovrednotene enote dediščine za kulturni spomenik, še izdelava konservatorskega načrta kot podlaga za obsežnejše obnovitvene posege. Obsežen del nalog obsega tudi pripravo strokovnih gradiv za potrebe prostorskega načrtovanja, regionalnega razvoja in varovanih območij, za izdelavo konservatorskega načrta za prenovo in načrtov upravljanja posamičnih kulturnih spomenikov in območij.

4. *Celostno ohranjanje dediščine* kot vzajemni proces predvideva delovanje vseh posameznikov in institucij, ki lahko tvorno prispevajo svoj delež v prizadevanjih za izboljšanje fizičnega in družbenega okolja. Etnologi bi morali delovati tako na operativno-javni ravni, kot na strokovno-konservatorski ravni z vključevanjem pri pripravi vsakokratnega modela neposredne zaščite objekta, oziroma območja. V premislek ponujam širok razpon nalog, za katere so (tudi) izšolani diplomanti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. S pomočjo ustreznega usposabljanja bi lahko (so)delovali tudi kot komunikologi, mediatorji med vsemi sodelujočimi pri načrtovanju in izvedbi ustreznih obnovitvenih posegov, kot tudi popularizatorji, interpretatorji vseh ukrepov, ki vodijo k zavarovanju, ohranjanju in skupnemu uživanju dediščine. Ne nazadnje bi lahko delovali tudi kot vodje pri trženju dediščine in mreženju dediščinskih potencialov (npr. pri dediščinskih grozdih).
5. Prizadevam si za *neprekinjeno sodelovanje in odločanje ljudi* pri vseh varstvenih postopkih od načrtovanja do izvedbe. Etnologi bi poleg zakonsko opredeljenih nalog varstva dediščine vsem zainteresiranim še dodatno argumentirali in interpretirali varstvena gradiva. Trajno bi sodelovali z lastniki, upravljavci, načrtovalci, politiki, upravnimi službami, nevladnimi organizacijami zaradi njihove (so)odločujoče vloge v vseh varstvenih postopkih. Odprtost do vsakokratnih lokalnih in drugih pobud naj obravnava etnolog kot temeljni strokovni izziv.
6. *Popularizacija in izobraževanje* o sami varstveni dejavnosti in dediščini za strokovno in laično javnost je izjemnega pomena, saj šele zavedanje o vrednotah dediščine omogoča njeno ustrezno varovanje. Nenadomestljiva je še posebno v času in v sistemu, ki ne omogoča dovolj finančnih, fiskalnih orodij, da bi postala dediščina za lastnika poleg kulturne, tudi ekonomska kakovost in vrednost.

Če povzamem, trajno in ciklično strokovno delovanje etnologov konservatorjev na podlagi opredeljenih nalog, bi omogočilo kar družbeno najodgovornejšo in najobjektivnejšo postavitev kulturnih pojavov in kulture nasploh v celostno ohranjanje dediščine s ciljem, da se ohrani njena raznovrstnost.

³⁰ Varovanje kulturnih pojavov, ki niso kulturna dediščina ali razglašeni spomeniki, presega zakonsko opredeljene naloge konservatorjev. Vendar lahko etnologovo opozorilo na vrednost kulturne prvine ali pojavov družbenem okolju vpliva, da je sčasoma prepozna in sprejme kot kakovost, ki jo je potrebno ohraniti. Na to usmerja tudi t.i. *Ljubljanska deklaracija* o prostorskih razsežnostih trajnostnega razvoja.

Ohranitev bi morala postati vzajemna odločitev in zadolžitev lastnikov in strokovnjakov ob sodelovanju vseh potrebnih deležnikov (države, lokalnih oblasti, resorjev, nevladnih organizacij, ljubiteljev, ...).

Izbrane kulturne pojave bi morali ponuditi v preverjenih, utečenih ali inovativnih rešitvah v več različicah kot razvojne potenciale načrtovalcem na vseh, vertikalnih in horizontalnih ravneh. Predstavljeni model bi omogočil najustreznejšo argumentacijo v prid ohranjanju, utemeljenem na temeljitem strokovnem delu nasproti vse agresivnejšim zahtevam investorjev in politike.

LITERATURA IN VIRI

Clark, Kate

- 2001 From Regulation to Participation: Cultural Heritage, Sustainable Development and Citizenship. V: Weber, Raymond (ur.), *Forward Planning: The Function of Cultural Heritage in a Changing Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 103–112.

Council of Europe

- 2002 *European Cultural Heritage (Volume I) – International Co-operation: Collected Texts*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- 2003 *Declaration on the Territorial Dimension of Sustainable Development* (http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/confminist1-15/13declarationljubljanajna_EN.asp).
- 2005 *Framework Convention of the Council of Europe on the Value of Cultural Heritage for Society and its Explanatory Report* (<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=199&CM=8&CL=ENG>).

Delak Koželj, Zvezda

- 1997 Etnologija v dejavnosti nepremične kulturne dediščine. *Glasnik SED* 37 (1–2): 3–8.
- 2000 Politika varstva stavbne dediščine v Sloveniji. *Glasnik SED* 40 (3–4): 55–58.
- 2005 Etnologija in kulturna dediščina. Definicije, vloge, pomeni. V: Hudales, Jože in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta (Županičeva knjižnica; 14), 11–22.
- 2009 *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine*. Ljubljana: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije (*Vestnik* 21).

European Union

- 2001 *Directive 2001/42/EC of the European Parliament and the Council on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment*. Luxembourg (tipkopis).
- 2002 *Recommendation of the European Parliament and the Council of 30 May 2002 Concerning the Implementation of Integrated Coastal Zone Management in Europe*. Brussels (tipkopis).

ICOMOS

- 1931 *Athens Charter* (<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>).
- 1964 *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* (http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf).
- 2008 *Declaration on the Preservation of the Spirit of Place* (http://www.international.icomos.org/quebec2008/quebec_declaration/pdf/GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf).

- 2011 *Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes* (http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf).
- 2011 *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas* (http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf).

Kearney, Michael

- 2004 *Changing Fields of Anthropology: From Local to Global*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Petrič, Magdalena

- 2000 *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (Vestnik 17).

Slavec Gradišnik, Ingrid

- 2000 *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

UNESCO

- 1972 *Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage* (<http://whc.unesco.org/en/conventiontext>).
- 1976 *Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas* (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).
- 1989 *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore* (http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=12779&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).
- 2001 *Universal Declaration on Cultural Diversity* (<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>).
- 2003 *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>).
- 2004 *Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage* (http://portal.unesco.org/culture/en/files/23863/10988742599Yamato_Declaration.pdf/Yamato_Declaration.pdf).
- 2005 *Convention on the Protection of the Diversity of Cultural Contents and Artistic Expressions* (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=24129&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).

Uradni list RS

- 1998 *Konvencija o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah (Aarhuška konvencija)* (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=200470>).
- 2008 *Zakon o varstvu kulturne dediščine* (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485>).

Združeni narodi, Svetovna komisija za okolje in razvoj

- 1987 *Our Common Future* (<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>).

ETHNOLOGIST AND THE INTEGRAL APPROACH TO CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Changed social conditions, the development of ethnology, new protection tasks – also in the sense of integrated conservation – as well as the new significance accorded to cultural heritage dictate the need for additional professional obligations of ethnologists and their future strategy.

These new elements and changes demand a critical approach, careful consideration and a redefinition of the role of ethnology in the integrated conservation of cultural heritage diversity (tangible, intangible) and its expansion in the planning of sustainable development that integrates all aspects and elements of cultural life.

The lack of complex ethnological research and syntheses that would combine the evaluation and efficient incorporation of protection procedures at all levels together with spatial and developmental planning results in the increased vulnerability of regional and local identities that are subject of protection endeavours.

Ethnologists should recognise this fact as an opportunity. However, the considerable alienation of the preservation profession from people and their initiatives, efforts and expectations demands that ethnologists increase their activity. Ethnologists must take advantage of the increased interest in cultural identity and find suitable answers to where, why (with justification) and how all individual cultural elements, and not only selected examples of cultural heritage, should be protected. The programme model for the work of conservator-ethnologists is presented as a constant, cyclic and mutual process that encompasses certain key professional protection activities (from basic to applied) already being implemented to a large degree:

- 1. Implementation of complex research of cultural and natural environments divided into “districts” which, because of their comparability and foundation on the genetic/structural method, facilitate the study of the role, significance and value of cultural elements in relation to the entire cultural structure of a certain area.*
- 2. Implementation of a uniform interdisciplinary evaluation of all cultural phenomena. The aim of such an evaluation is the recognition and critical interpretation of perceived negative and positive concepts through the argumentation of values on the part of the relevant social environment, individuals and professions.*
- 3. This is followed by the application of findings to all additional procedures on the basis of a clear argumentation concerning what, why, how and where we protect a cultural element and not only cultural heritage – this is particularly relevant for the tasks of spatial planning, regional development, protected areas, renovation and management plans.*
- 4. Participation in the integrated conservation of heritage as a mutual process in which all participating individuals and institutions creatively participate in efforts to improve the physical and social environment. On the operative level, ethnologists must work with all elements, whereas on the professional level they must employ a model of the direct preservation of a structure or area for each case..*

5. Continual cooperation and decision-making by people *in all protection procedures from planning to implementation. In addition, ethnologists should suitably interpret and discuss protection material with all relevant shareholders (owners, caretakers, planners, administrative services, non-governmental organisations etc.) Particularly important for ethnologists is awareness of the value of cultural phenomenon and the significance of openness to local initiatives.*
6. Popularisation of and education on *protection activities and heritage (for professionals and the general public); only awareness of heritage values facilitates suitable heritage protection. Popularisation is extremely important in a time and environment that do not facilitate sufficient financial instruments for heritage to become an economic value rather than just a cultural value.*

Only sustainable, cyclic professional activities by conservator-ethnologists based on clearly defined tasks facilitate a thoroughly objective integral approach to the conservation of heritage and cultural phenomena with the aim of preserving their diversity.

Conservation should become a joint decision and obligation of owners and experts involving all relevant institutions and individuals (state, local authorities, ministries, non-governmental organisations, enthusiasts etc.).

Selected cultural phenomena should be considered in tried and tested forms as well as in innovative ways in order to illustrate their possible developmental potential for planners at all levels, both vertical and horizontal. The proposed model provides the best argument for continued conservation on the basis of thorough expert efforts in response to the increasingly aggressive demands of investors and politicians.

Mag. Zvezda Delak Koželj, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Metelkova 6, 1000 Ljubljana, zvezdana.kozelj@zvkd.si